
СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В ПРАКТИЦІ УПРАВЛІННЯ

УДК 332.122:330.3

Е. Б. БОЙЧЕНКО,
доцент, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту економіко-правових досліджень НАН України
(Донецьк)

ДІАГНОСТИКА ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

Висвітлено сутність поняття “діагностика відтворення населення регіону”. Доведено, що результатом діагностики є формування обгрунтованого висновку за рахунок аналізу виявлених тенденцій, проблем і причин, що викликають відхилення від нормативних показників. На прикладі відтворення населення Донецької області визначено причинно-наслідкові зв'язки розвитку демографічних явищ і процесів, встановлено загальні й окремі їх тенденції та закономірності.

Ключові слова: відтворення населення, природний, механічний та соціальний рух населення, напрями розвитку, ознаки, засоби вимірювання, симптоми, діагнози.

Е. В. BOICHENKO,
Assoc. Prof., Cand. of Econ. Sci.,
Senior Sci. Researcher of
Institute of Economic Legal Studies of the NAS of Ukraine
(Donets'k)

DIAGNOSTICS OF THE REPRODUCTION OF THE POPULATION OF A REGION

The essence of the notion of “diagnostics of the reproduction of the population of a region” is clarified. It is proved that the result of a diagnostics is the formation of a substantiated conclusion due to an analysis of the revealed tendencies, problems, and reasons giving rise to a deviation from normative indices. By the example of the reproduction of Donetsk region's population, the cause-effect connections of the development of demographic phenomena and processes are determined, their general and separate tendencies and regularities are established.

Keywords: reproduction of the population, natural, mechanical and social motion of the population, directions of development, signs, means of measurement, symptoms, diagnoses.

На сучасному етапі розвитку суспільства необхідним стає виявлення не тільки тенденцій, але й причин розвитку демографічних явищ і процесів, які погіршують відтворювальні процеси в цілому в Україні й окремо в кожному її регіоні. Відтворення поколінь населення впродовж останніх десятиліть відбувається в умовах низької народжуваності, високої смертності, особливо у працездатному віці, від'ємного сальдо міграційних процесів. Наслідком трансформації демографічних тенденцій стало не тільки скорочення чисельності населення, але і його старіння, яке виражається через збільшення частки людей пенсійного віку в складі

всього населення, що призводить до змін у його віковій структурі. Посилення навантаження на працездатне населення за рахунок осіб старших вікових груп загострює економічні та соціальні проблеми в українському суспільстві, тому вимагає своєчасних ефективних рішень.

Негативні тенденції сучасних демографічних процесів значною мірою вплинули на ситуацію в Донецькій області, де розширений тип відтворення населення замінився на звужений. У цьому випадку особливого значення набувають теоретико-методичні та практичні дослідження структури і динаміки тенденцій відтворення населення регіону, а також установлення причин, що впливають на нього.

Питанням методології регіональної діагностики, вивченню тенденцій розвитку демографічних явищ і процесів, а також їх впливу на сучасну демографічну ситуацію присвятили праці такі вчені, як В.М. Василенко [1; 2; 3], О.Г. Гранберг [4], О.Г. Дмитрієва [5], В.М. Геєць [6], Е.М. Лібанова [7], В.С. Стешенко, В.П. Піскунов [8] та інші.

Виявлення закономірностей відтворення населення регіону, яке відбувається в умовах певних соціальних відносин і національних традицій, соціально-економічних і демографічних особливостей, зумовлює необхідність проведення діагностики цього процесу. Отже, діагностика зміни умов природного, механічного та соціального руху населення в демографічній структурі соціуму передбачає дослідження залежності процесів відтворення населення від змін у його соціально-економічній реальності. У контексті Донецької області необхідно зрозуміти характер її демографічних процесів, з'ясувати можливість управління ними, створення умов і перспектив розвитку, а також визначити пріоритети демографічної політики держави.

Під діагностикою відтворення населення регіону, з точки зору поняття “економічна діагностика” [1], треба розуміти комплекс науково-методологічних і науково-прикладних досліджень, спрямованих на виявлення, описання та ототожнення проблем, пов'язаних з визначенням і зміною умов природного, механічного та соціального руху населення. Використання різних методів вивчення відтворення населення з позицій кількісних і якісних характеристик дозволяє застосовувати відповідні методику і методи, що уможливорює діагностування регіонального соціуму. Запропоноване дослідження розглядає тільки природний і механічний рух населення Донецької області. Головна його мета — виявити тенденції та причини розвитку демографічних явищ і процесів, необхідні для ідентифікації проблемних ситуацій. Такі знання дозволять або переломити негативний тренд, або закріпити та підсилити позитивні процеси. Результатом є встановлення діагнозу (від лат. *diagnosis* — здатність розпізнавати), тобто формування обґрунтованого висновку за рахунок аналізу виявлених тенденцій, проблем і причин, які викликають відхилення від нормативних показників, а також прогнозування тенденцій розвитку регіонального соціуму.

Важливими завданнями такого дослідження виступають: 1) виявлення причин зміни чисельності і територіальної організації населення; 2) ідентифікація проблем зміни статево-вікової, національної, конфесійної, шлюбно-сімейної структури в певному регіоні; 3) попередження негативних тенденцій у процесах природного і механічного руху населення на цій території.

Об'єктивною базою діагностики виступає відтворення населення регіону як процес безперервного відновлення чисельності людей. Його слід розглядати як сукупність двох видів руху: природного (народження і смерть) і механічного (переміщення людей через кордони тих або інших територій із зміною місця проживання, тобто міграція). Тому необхідно використовувати системний підхід до вивчення складного характеру процесів відтворення та розвитку населення регіону, їх різноманітних зв'язків і відносин, процесів життєдіяльності населення. Інакше кажучи, щоб описати явища і процеси відтворення населення регіону, можна застосувати такий логічний ланцюжок: напрями розвитку > властивості > ознаки > симптоми > діагнози (табл. 1) [9].

Таблиця 1

Основні характеристики можливих напрямів відтворення населення регіону

Напрями розвитку	Властивості	Ознаки	Симптоми	Діагнози
Негативний тренд – звужений тип відтворення населення	Свідчить про наявність проблемної ситуації в розвитку регіонального соціуму	Скорочення чисельності населення, збільшення диспропорцій у статевовіковій структурі населення: збільшення питомої ваги старших вікових груп і жінок у складі всього населення	Реальна небезпека	Демографічна криза. Характеризується такими явищами, як різке погіршення умов протікання демографічних процесів; порушення процесів відтворення населення через низьку народжуваність; старіння населення
Нейтральний тренд – простий тип відтворення населення	Дає уявлення про ситуацію, за якої динаміка природного та механічного руху населення регіону не впливає на його чисельність	Відсутній приріст населення	Ремісія	Статичний розвиток. Ситуація, за якої умови та напрями протікання демографічних процесів істотно не змінилися
Позитивний тренд – розширений тип відтворення населення	Свідчить про наявність позитивних явищ і процесів	Збільшення чисельності населення, відсутність диспропорцій у статевовіковій структурі населення	Відсутність небезпеки	Динамічний розвиток. Ситуація, за якої протікання демографічних процесів під дією сприятливих умов для їх розвитку веде до розширеного типу відтворення населення

Отже, динаміка зміни чисельності населення в Донецькій області дозволяє стверджувати, що починаючи з 1992 р. тут сформувалася ситуація, зумовлена природним зниженням чисельності населення: з 1992 по 2010 р. – майже на

1 млн. осіб (17,9%). Трендова модель зміни чисельності населення в Донецькому регіоні за період 1990–2011 рр. говорить про те, що щороку область втрачала до 48,7 тис. осіб (з них 43,8 тис. — міського та 4,9 тис. — сільського населення). Цю кількість можна порівняти з кількістю мешканців таких міст, як Дмитрів або Дебальцеве. Особливе занепокоєння викликає стрімке зменшення сільського населення. Якщо цей процес відбуватиметься такими темпами, то вже до 2030 р. чисельність сільських мешканців скоротиться майже у 2,5 раза [10]. Таким чином, угіддя, придатні для виробництва сільськогосподарської продукції, можуть залишитися необробленими внаслідок обезлюднення сільських населених пунктів.

Співвідношення міського та сільського населення за останні 20 років практично не змінилось і становить, відповідно, 90,5% та 9,5%. Однак з 1992 р. населення області скоротилося: за рахунок міських жителів — на 868 тис. осіб (17,9%) і сільських — на 95 тис. осіб (18,6%) [10], тобто в сільській місцевості проживає тільки кожний одинадцятий мешканець регіону. Наслідками таких негативних тенденцій у Донецькій області стали вимирання і скорочення кількості сільських населених пунктів. Так, за досліджений період кількість сіл в області скоротилася на 6, селищ міського типу — на 1. Негативна динаміка цих процесів з часом може призвести до повного вимирання сільських мешканців в області. Нині ж сільські території пустіють, а також втрачається контроль над їх розвитком.

Обезлюднення сільських територій — найбільш суттєвий наслідок негативних економічних і соціальних процесів, тому його стримування пов'язане з докорінними змінами в організації життєдіяльності в селах, переходом до формування та реалізації політики сільського розвитку. У цьому випадку першочерговим завданням є здійснення заходів щодо диверсифікації сільської економіки і, відповідно, підвищення рівня зайнятості та доходів сільського населення [11].

Головні причини зниження чисельності населення — падіння народжуваності на фоні високого рівня смертності, а також міграційні процеси в регіоні, які визначають характер розселення, густоту, сезонний і маятниковий рух населення. Наприкінці ХХ ст. міграційні процеси відбувалися за нових політичних, правових та економічних умов, пов'язаних з появою ряду незалежних держав, ринковими реформами та ін.

Слід зазначити, що народжуваність, як і будь-який інший демографічний процес, — це відображення законів суспільного життя. Найбільш різко вона зменшилася за останнє десятиріччя минулого століття. Соціальна й економічна нестабільність, зростання безробіття і, відповідно, невпевненість людей у завтрашньому дні, зниження рівня життя, а також житлові проблеми, які в першу чергу торкнулися молодих сімей, призвели до зменшення народжуваності в Україні. Аналіз світових тенденцій показує, що цей показник є дуже чутливим до економічних криз, адже саме тоді він істотно знижується [12].

Результати досліджень свідчать про те, що мінімальний рівень народжуваності в Донецькій області був у 1999–2000 рр. (6,1%, сумарний коефіцієнт народжуваності (чисельність дітей, яких народжує 1 жінка протягом життя) дорівнював 0,9). За наявного рівня смертності в області це забезпечило заміщен-

ня поколінь у 1999 р. лише на 38,1%, у 2000 р. – на 35,8%, що призвело до стрімкого природного скорочення населення та його старіння [10]. Природний приріст можливий лише за умови, якщо протягом найближчих років сумарний коефіцієнт народжуваності перевищить 2,3, а через 10–12 років – досягне 2,5 (враховуючи неминуче старіння населення). Однак сучасні особливості демографічної поведінки, що історично склалися в Україні, дозволяють говорити лише про позначку 2,15 – навіть за значного підвищення життєвого рівня населення та в умовах реалізації ефективних заходів демографічної політики держави, спрямованих на заохочення збільшення народжуваності. Цей показник у Донецькій області можна оцінити як недостатній, адже він не забезпечує навіть простого відтворення, що призводить до скорочення чисельності населення.

Негативні демографічні процеси впливають також на зміни у віковій структурі населення. Так, у Донецькій області демографічне навантаження на працездатне населення за рахунок людей похилого віку (65 років і старших) збільшилося зі 165% (1990 р.) до 240% (2011 р.), а за рахунок дітей (від 0 до 14 років) – зменшилося на 122% [10]. Таким чином, в області перерозподіл відбувається шляхом різкого скорочення частки молодого населення та одночасного збільшення кількості осіб непрацездатного віку, тобто відбувається демографічне старіння населення. Такий стан речей створює певні перешкоди для нормалізації процесів відтворення населення, зумовлює виникнення економічних, політичних і соціальних проблем у суспільстві.

Зростання споживання суспільних благ, які спрямовуються на соціальне забезпечення в старості, є соціально-економічним наслідком збільшення частки пенсіонерів у структурі населення. У цьому зв'язку в умовах обмеженості фінансових ресурсів поширюється бідність і посилюється нерівність, у тому числі за віком. Фінансова неспроможність людей похилого віку зумовлює посилення тиску на ринок праці та виникнення додаткових матеріальних зобов'язань для працездатного населення [13].

Таким чином, демографічні процеси та зміни в статеві-віковій структурі впливають на соціально-економічну ситуацію в регіоні. Вони формуються десятиліттями під дією різноманітних чинників, тому характеризуються стійкістю та інерційністю. Тривалі зміни у віковій структурі населення можуть стати незворотними і суттєво змінити його відтворення. Прогресуючий процес старіння населення характерний також і для розвинутих країн. Найінтенсивніше він протікає в ЄС (у середньому коефіцієнт старіння населення дорівнює 25,4%).

Ще одним негативним моментом, що зумовлює старіння населення Донецької області, є високий рівень смертності (особливо людей працездатного віку) з тенденцією до збільшення. Порівняльний аналіз статево-вікової структури смертності свідчить про те, що високі показники фіксуються серед українців працездатного віку (від 20 до 59 років – 35%, до 19 років – 6,8%), тоді як у європейських країнах він найвищий для старших вікових груп [10]. Також слід звернути увагу на те, що в цьому віковому інтервалі смертність чоловіків значно перевищує аналогічний показник для жінок (78,4 і 21,6%, відповідно), що спричиняє диспропорцію в чисельності чоловіків і жінок старших вікових груп. Тому в До-

нецькій області жінок непрацездатного віку майже у 2 рази більше, ніж чоловіків того самого віку.

Міграція населення може активно та швидко впливати на демографічну ситуацію, зменшуючи або збільшуючи його чисельність, змінюючи його статеву-вікову та сімейну структури і навіть стереотипи демографічної поведінки. Така активність населення характеризується двома закономірностями. Перша формує додатне сальдо міграції, що говорить про привабливість території для життєдіяльності регіонального соціуму, друга — від’ємне сальдо, що свідчить про наявність як соціальних, так і економічних проблем на даній території. Міграційні процеси спричиняють зміни в соціальній і демографічній структурах суспільства. Вони істотно впливають на суспільний поділ праці і рівень її оплати, розподіл і перерозподіл робочої сили, а також на рівень соціальної напруженості в регіонах з тривалим та інтенсивним припливом людей. На жаль, кількісні характеристики міграційного обороту рідко розглядаються в органічному зв’язку з його конкретними соціальними наслідками, які можуть бути як позитивними, так і негативними [14].

До 1991 р. природне зменшення чисельності населення в області компенсувалося додатним сальдо міграції, але з 1993 р. еміграція перевищує імміграцію. Міграційний приріст виявився недостатнім для компенсації втрат природного руху, тому було зафіксовано загальне скорочення чисельності населення. Починаючи з 1993 р. такі втрати населення в регіоні становили 131,79 тис. осіб. Нині динаміка цього процесу має тенденцію до зниження, хоча і простежуються певні коливання. Це свідчить про те, що міграційний рух швидше, ніж природний, реагує на зміни в суспільстві.

На чисельність населення регіону також впливає міждержавна і міжрегіональна міграція. За рахунок міждержавної, яка у 2011 р. становила 4,33% загального міграційного руху, чисельність населення Донецької області збільшилася на 1,6 тис. осіб [10]. На частку міжрегіональної міграції в тому самому році припадало 24,43% загального міграційного руху, тому скорочення населення області в результаті цього становило 2,1 тис. осіб. Внутрішня міграція в регіоні, на яку, за даними статистики, припало близько 72% міграційного обороту, значною мірою зумовлена диспропорціями в соціально-економічному розвитку міст і районів області.

Проте слід враховувати той факт, що міграційні процеси позначаються не тільки на чисельності населення, але і на його статеву-віковій структурі. Результати аналізу динаміки цих процесів у Донецькій області свідчать про те, що основним їх учасником є працездатне населення. Інтенсивність міграції для різного віку неоднакова. Найбільш рухомою групою виявилася молодь віком від 15 до 24 років (48,48% загальної кількості мігрантів), яка закінчує школу і (або) має плани щодо професійної освіти і працевлаштування [10]. У середньому за рік область втрачала майже 1500 осіб цієї вікової групи.

У віковій категорії 25–29 років кількість переміщень є нижчою, ніж у попередній, проте її питома вага значна — 9,84%. Як правило, саме в цьому віці здобувають освіту та активно шукають роботу. На інтенсивність міграційних процесів впливає також ментальність суспільства (зокрема, відповідальність за виховання і навчання дітей, налагодження сімейного побуту та ін.). У віко-

вих групах 30–39 і 40–49 років інтенсивність міграційних процесів істотно знижується, що пояснюється наявністю постійного місця роботи та необхідної кваліфікації для виконання професійних обов'язків, перспективами кар'єрного зростання, здобуванням другої вищої освіти, що зумовлено виробничою необхідністю, і т. п.

Низькою інтенсивністю міграційних процесів характеризується вікова група 50–59 років, яка є передпенсійною. Для неї характерними є високий рівень безробіття, обмеження під час працевлаштування у випадку втрати роботи, відсутність перспектив професійного зростання з погляду роботодавця, а також погіршення стану здоров'я. Жінки і чоловіки, яким за п'ятдесят років, рідше погоджуються на зміну місця проживання чи роботи.

Таким чином, негативним наслідком міграційних процесів, перш за все, є вплив працездатної частини населення, зокрема, молоді, яка становить 65% загальної кількості вибулих. Ці процеси сприяють збільшенню питомої ваги осіб старших вікових груп у структурі населення Донецької області, що становить серйозну соціально-демографічну проблему.

Сім'я – той соціальний інститут, який значною мірою впливає на природне відтворення населення та пов'язані з ним процеси одруження і розлучення. Рівень реєстрації шлюбів (як і розлучень) залежить від багатьох чинників. Основними в сучасному суспільстві є особливості культурно-історичних традицій, які сформувалися в населення певного регіону щодо шлюбної поведінки і ставлення до розлучення. Це тісно пов'язано з рівнем урбанізації та відтворенням населення. Зменшення кількості людей, які укладають офіційний шлюб, також зумовлено рядом обставин: падінням життєвого рівня населення, погіршенням житлово-побутових умов, безробіттям, низьким рівнем заробітної плати. Втім, доведено: не слід розраховувати на те, що з підвищенням рівня життя автоматично зросте і народжуваність. Якби зв'язок був такий простий, цей показник істотно не скорочувався б у економічно розвинутих країнах. Проте можна стверджувати, що зменшення кількості людей, які укладають офіційний шлюб, і значна кількість розлучень не сприяють підвищенню народжуваності. У 2011 р. в Донецькій області суттєво зросли як абсолютні, так і відносні показники зареєстрованих шлюбів, хоча виразний тренд у їх динаміці був відсутній. Слід звернути увагу, що зміна шлюбної структури населення в регіоні відбувалася переважно внаслідок зміни шлюбної поведінки з початку 1990-х років, а не через збільшення розлучень. Позитивною тенденцією в життєдіяльності регіонального соціуму вважається зменшення кількості розлучень як у містах, так і в сільській місцевості в розрахунку на 1000 осіб.

За результатами проведеного дослідження було складено карту діагностики відтворення населення (табл. 2).

Результати діагностики відтворення населення Донецької області дозволяють виявити причинно-наслідкові зв'язки між демографічними явищами та процесами, загальні й окремі тенденції та закономірності їх розвитку з урахуванням національних традицій і соціально-економічних особливостей регіону. Вирізнення таких тенденцій і закономірностей дає можливість розпізнати негативні (кризові) явища та процеси, встановити передумови їх виникнення, визначити й оцінити відхилення від еталона (нормативних показників, прийнятих для

даної території). Це, у свою чергу, дозволяє обирати найбільш ефективні заходи, здатні в короткостроковій перспективі або переломити негативний тренд у їх перебігу, або закріпити та підсилити позитивні процеси.

Таблиця 2

Карта діагностики відтворення населення Донецької області за період 1990–2011 рр.

Показники	Трендові моделі	Напрями тренду			Симптоми	Діагнози
		ско- рочен- ня	стагна- ція	зро- стан- ня		
Чисельність усього населення	$y = 5424,4 - 48,7x$, $R^2 = 0,992$	+			Реальна небезпека	Затяжна демографічна криза
Чисельність сільського населення	$y = 527,19 - 4,92x$, $R^2 = 0,971$	+			Реальна небезпека	
Чисельність міського населення	$y = 4897,2 - 43,816x$, $R^2 = 0,989$	+			Реальна небезпека	
Коефіцієнт народжуваності	$y = 8,59 - 0,003x$, $R^2 = 0,405$		+		Ремісія	
Коефіцієнт смертності	$y = 14,07 + 0,29x$, $R^2 = 0,314$			+	Реальна небезпека	
Вікова структура населення: навантаження за рахунок осіб похилого віку (65 років і старших)	$y = 176,29 + 11,61x$, $R^2 = 0,647$			+	Реальна небезпека	
навантаження за рахунок дітей (до 14 років)	$y = 299,71 - 21,93x$, $R^2 = 0,786$	+			Реальна небезпека	
Міграційні втрати населення	$y = 527,19 - 4,92x$, $R^2 = 0,971$	+			Реальна небезпека	

Таким чином, на основі проведеного дослідження встановлено діагноз відтворення населення Донецької області, який може кваліфікуватись як затяжна демографічна криза. Тож існує реальна небезпека для демографічних процесів та явищ, яка є наслідком неефективної політики держави у цьому питанні, зниження рівня життя населення, зміни його освітнього та культурного рівня тощо.

Висновки

1. Діагностика відтворення населення регіону спрямована на виявлення, опис та ототожнення проблем, пов'язаних з визначенням і зміною умов природного, механічного та соціального руху населення. Використання різних методів дослідження з точки зору кількісних та якісних характеристик дає можливість застосовувати методику і методи діагностики регіонального соціуму.

2. Доцільність діагностики полягає в уніфікації підходів і стандартизації методів в умовах обмеженості існуючих показників, які звужують можливості виявлення проблемних явищ і процесів, а також аналітичного обґрунтування, необхідного для формування заходів, які сприяють ефективному відтворенню населення регіону.

3. Діагностика відтворення населення дозволяє виявити причинно-наслідкові зв'язки розвитку демографічних явищ і процесів, установити загальні й окремі їх тенденції та закономірності з урахуванням національних традицій і соціально-економічних особливостей регіону.

4. Сучасні демографічні процеси з великим часовим лагом не можуть не мати серйозних економічних, політичних і соціальних наслідків. Тому рівень народжуваності та смертності (особливо у працездатному віці) населення Донецької області не дозволяє розраховувати навіть на просте відтворення його чисельності.

5. Міграційні процеси істотно впливають на формування чисельності і статеві-вікову структуру населення. Вони змінюють не тільки загальний обсяг пропонуваної робочої сили, але й її якість. Динаміка втрат населення Донецької області через міграцію має тенденцію до зменшення, хоча і зазнає певних коливань. Аналіз міграційних процесів за статево-віковим складом свідчить, що основним учасником цих процесів є працездатне населення.

6. Трансформація статево-вікової структури населення і звужений тип його відтворення призводять до збільшення частки осіб непрацездатного віку в структурі населення Донецької області, що, у свою чергу, збільшує демографічне навантаження на працездатне населення.

Список використаної літератури

1. Василенко В. Методологія економічної діагностики регіонів // Економіка України. – 2008. – № 9. – С. 4–17.
2. Василенко В.Н., Гудзь П.В., Кратт О.А. и др. Діагностика розвитку регіонів: структура, границі, методи : моногр. – Донецьк : ООО “Юго-Восток Лтд.”, 2009. – 286 с.
3. Василенко В.Н., Благодарный А.И., Бойченко Э.Б. и др. Діагностика розвитку регіонів: види, підходи, приєми : моногр. – Донецьк : ООО “Юго-Восток Лтд.”, 2012. – 558 с.
4. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики : учеб. для студ. вузов. – М. : ГУ ВШЭ, 2003. – 492 с.
5. Дмитриева О.Г. Региональная экономическая диагностика. – Спб. : Изд-во Санкт-Петербур. ун-та экон. и финансов, 1992. – 127 с.
6. Гець В.М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – № 1 (15). – С. 3–23.
7. Лібанова Е.М. Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку XXI століття // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 2. – С. 9–23.
8. Тешенко В.С., Піскунов В.П. Стан економіко-демографічних досліджень та наукові передумови їх подальшого розвитку // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – № 2 (16). – С. 42–51.
9. Василенко В.Н. Диагностика региональной экономической системы как комплекс исследований // Экономика и право. – 2011. – № 1 (29). – С. 6–7.
10. Статистичний щорічник Донецької області за 2011 рік. – Донецьк : Державна служба статистики України, 2012. – 502 с.
11. Структурні виміри сучасного суспільства : навч. посіб. ; [за ред. С. Макеєва]. – К. : Інститут соціології НАН України, 2006. – 372 с.
12. Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки ; [за ред. С.І. Пирожкова]. – К. : Держкомстат України, 2003. – 231 с.
13. Власенко Н.С., Лібанова Е.М., Осауленко О.Г. та ін. Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти ; [під ред. І.Ф. Кураса, С.І. Пирожкова]. – К. : Держкомстат України, 2004. – 558 с.
14. Бойков В.Э. Социальные аспекты миграции населения // СоЦис. – 2007. – № 12. – С. 75–79.

References

1. Vasylenko V. *Metodologiya ekonomichnoi diagnostyky regioniv* [Methodology of the economic diagnostics of regions]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2008, No. 9, pp. 4–17 [in Ukrainian].

2. Vasilenko V.N., Gudz' P.V., Kratt O.A. et al. *Diagnostika Razvitiya Regionov: Struktura, Granitsy, Metody* [Diagnostics of the Development of Regions: Structure, Limits, Methods]. Donetsk, Yugo-Vostok, 2009, 286 p. [in Russian].
3. Vasilenko V.N., Blagodarnyi A.I., Boichenko E.B. et al. *Diagnostika Razvitiya Regionov: Vidy, Podkhody, Priemy* [Diagnostics of the Development of Regions: Forms, Approaches, Ways]. Donetsk, Yugo-Vostok, 2012, 558 p. [in Russian].
4. Granberg A.G. *Osnovy Regional'noi Ekonomiki* [Foundations of the Regional Economy]. Moscow, State Univ. — High Econ. School, 2003, 492 p. [in Russian].
5. Dmitrieva O.G. *Regional'naya Ekonomicheskaya Diagnostika* [Regional Economic Diagnostics]. St.-Petersburg, St.-Petersburg Univ. of Economy and Finances, 1992, 127 p. [in Russian].
6. Heets' V.M. *Naslidky demografichnykh vyklykiv dlya ekonomichnogo zrostannya v Ukraini* [Consequences of demographic challenges for Ukraine's economic growth]. *Demografiya ta Sotsial'na Ekonomika — Demography and Social Economy*, 2011, No. 1 (15), pp. 3–23 [in Ukrainian].
7. Libanova E.M. *Strategichni priorytety sotsial'noi polityky Ukrainy na pochatku XXI stolittya* [Strategic priorities of Ukraine's social policy at the onset of the XXI-st century]. *Demografiya ta Sotsial'na Ekonomika — Demography and Social Economy*, 2008, No. 2, pp. 9–23 [in Ukrainian].
8. Steshenko V.S., Piskunov V.P. *Stan ekonomiko-demografichnykh doslidzhen' ta naukovy peredumovy ikh podal'shogo rozvytku* [The state of economic-demographic studies and scientific preconditions for their further development]. *Demografiya ta Sotsial'na Ekonomika — Demography and Social Economy*, 2011, No. 2 (16), pp. 42–51 [in Ukrainian].
9. Vasilenko V.N. *Diagnostika regional'noi ekonomicheskoi sistemy kak kompleks issledovaniy* [Diagnostics of the regional economic system as a complex of studies]. *Ekonomika i Pravo — Economy and Right*, 2011, No. 1 (29), pp. 6–7 [in Russian].
10. *Statystychnyi Shchorichnyk Donets'koi Oblasti za 2011 rik* [Statistical year-book of the Donetsk region]. Donetsk, State's Statist. Service of Ukraine, 2012, 502 p. [in Ukrainian].
11. *Strukturni Vymiry Suchasnogo Suspil'stva, za red. S. Makeeva* [Structural Dimensions of the Modern Society, edited by S. Makeev]. Kyiv, Institute of Sociology of the NAS of Ukraine, 2006, 372 p. [in Ukrainian].
12. *Demografichna Kryza v Ukraini: Ii Prychyny ta Naslidky, za red. S.I. Pyrozhkova* [The Demographic Crisis in Ukraine: Its reasons and Consequences, edited by S.I. Pyrozhkov]. Kyiv, Derzhkomstat Ukrainy, 2003, 231 p. [in Ukrainian].
13. Vlasenko N.S., Libanova E.M., Osaulenko O.G. et al. *Pershyi Vseukrains'kyi Perepys Naselennya: Istorychni, metodologichni, sotsial'ni, ekonomichni, etnichni aspekty, za red. I.F. Kurasa, S.I. Pyrozhkova* [The First All-Ukraine Census of the Population: Historical, Methodological, Social, Economic, and Ethnic Aspects, edited by I.F. Kuras and S.I. Pyrozhkov]. Kyiv, Derzhkomstat Ukrainy, 2004, 558 p. [in Ukrainian].
14. Boikov V.E. *Sotsial'nye aspekty migratsii naseleniya* [Social aspects of the migration of a population]. *SoTsis — SoTsis*, 2007, No. 12, pp. 75–79 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 23 січня 2013 р.